

SÜLEYMAN GEZER

"KUR'AN'IN BİLİMSEL YORUMU-BİR ZİHNİYET TAHLİLİ"

Ankara Okulu Yay., 2. Baskı, Ankara 2016, 255 s.

Ömer DİNÇ*

Modern dönemde Kur'an'ın anlaşılması ve yorumlanması hususunda bazı farklı yaklaşımların ön plana çıktığı görülmektedir. Bahse konu süreç içerisinde İslam dünyasının içinde bulunduğu kriz hali ile birlikte, Batı dünyasında yaşanan bilimsel ve teknolojik ilerlemelerin genelde çağdaş İslam düşüncesine, özeldde Kur'an'ın farklı açılardan anlaşılmasına yönelik yeni sayılabilecek birtakım eğilimlere tesir ettiğini söylemek mümkündür. Bu etkinin bir neticesi olarak, Kur'an'ın bilimsel açıdan yorumlanması noktasında pek çok yaklaşım biçiminin ortaya çıktığı ve bu alanda birtakım telakkilerin tebarüz ettiği ifade edilebilir. Söz konusu yorum anlayışının tarihsel kökenlerine temas ederek, bu anlayışı benimseyen fikrî yapının meşruiyetini sorgulayan Süleyman Gezer, Kur'an'ın Bilimsel Yorumu- Bir Zihniyet Tahlili adlı çalışmasında, bilimsel yorumun mahiyetini, başlangıç ve gelişim aşamalarını, bu yorum tarzının sorunlarını ve imkânını akademik düzeyde ele alarak, bahse konu meseleleri etraflıca irdelemektedir.

---

* Arş. Gör., Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi. omer_dinc25@hotmail.com

Yazar söz konusu çalışmasını giriş ve üç bölümden oluşturmakta ve giriş kısmında araştırmanın konusu, amacı ve yöntemi başlığı altında, Kur'an'a yönelik bilimsel bakışın tezahürlerine değinerek, bu yaklaşım biçimi içerisinde özellikle modern bilimin ortaya koyduğu pek çok gelişmenin, Kur'an nasslarında var olduğunu savunan bir zihniyetin bulunduğunu ifade etmektedir. Yazara göre, bilimsel yorumun ortaya çıkmasında etkili olan faktörler arasında, Kur'an'ın bilimsel olarak yorumlanmasının, O'nun anlaşılmasına önemli katkılar yapması, diğer taraftan bilime atfedilen kesinlik ve kutsallık hususiyetleri sebebiyle, bilim tarafından Kur'an'ın ilahî kaynaklığının ispat edilebileceği düşüncesinin ön plana çıkması yer almaktadır. Yazar, bahis konusu ettiği hususları dikkate alarak çalışmada, Kur'an'ın bilimsel yoruma tabi olup olmayacağını, Kur'an dilinin bilimsel görüşlere yer verip vermeyeceği gibi konulara odaklanacağını ifade etmektedir. Ayrıca yazar, çalışmada savunmacı ve ispata dayalı bir yöntem yerine, meselenin kültürel ve tarihî yönlerini ön plana çıkarmak suretiyle bilimsel tefsir anlayışının arka planını irdeleyeceğini, bu yorum tarzının zihnî ve fikrî altyapısını ele alacağını dile getirmektedir (s. 10-22).

Çalışmanın birinci bölümünde yazar, bilimsel yorumun kavramsal ve tarihî düzlemini netleştirmeye çalışmakta, "bilimsel yorum" veya "bilimsel tefsir" ibaresinden hareketle bu yorum anlayışının tanımlanması noktasında yaşanan bazı farklılıklara işaret etmektedir. Kur'an'ın bilimsel yorumlamasının tek bir açıdan ele alınmasının zorluğuna işaret eden yazar, bilimsel yorumda abartılı tutum sergileyenler olduğu gibi, Kur'an'ın bilimsel açıdan tefsir edilmesine işaret edildiğini dile getirenlerin de bulunduğunu, bundan dolayı bilimsel yorumların yoğunluğuna göre bilimsel tefsir anlayışının da farklılık gösterdiğini ifade etmektedir (s. 23-30). Bununla birlikte bilimsel yorumun tarihsel sürecine temas eden yazar, bilimsel tefsir anlayışının ilk örneklerinin Gazalî'nin Cevâhiru'l-Kur'an adlı eserinde görmenin mümkün olduğunu ifade ederken, Kur'an'ı ilk defa bilimsel yorum anlayışına göre tefsir edenin Râzî olduğunu dile getirmekte ve eserindeki bilimsel yorumlara dair bazı örnekler vermektedir. Ayrıca yazar, günümüzde bilimsel tefsirin önde gelen temsilcilerine değinmekte, bu alanda öne çıkan ve bilimsel tefsirin zirve noktasını oluşturan Tantavî Cevherî'nin bilimsel tefsire bakışını irdeleyerek, Elmalılı Hamdi Yazır, Süleyman Ateş, Celal Yıldırım, Bayraktar Bayraklı gibi müfessirlerin de bilimsel tefsir anlayışına öncülük ettiklerini ifade etmektedir (s. 31-39). Söz konusu tarihsel sürecin akabinde, bilimsel tefsirin savunusu ve eleştirisini inceleyen yazar, özellikle bilimsel gerçeklerin Kur'an'da var olduğuna dair ön görülerin pek çok ayet bağlamında ortaya

çıkarılmaya ve Kur'an'da bahsi geçen kevnî ayetlerin bu alanla sıkı bir şekilde irtibatlandırılmaya çalışıldığını belirtirken, son dönemlerde Kur'an'ın modern bilimleri öncelediğine ilişkin bazı düşüncelerin güçlü bir şekilde savunulduğunu söylemektedir. (s. 39-44). Yazar, bilimsel tefsiri savunanların aksine buna karşı duranlara da temas etmekte, özellikle klasik dönemde getirilen eleştiriler bağlamında Şatibî'yi, modern dönemde bilimsel tefsire karşı çıkan Hüseyin ez-Zehebî'yi örnek olarak zikretmektedir. Yazara göre Şatibî, Kur'an'ın ümmi Araplara nazil olmasından hareketle, onların ilmu'-n-nücum, ilmu't-tarih ilmu't-tıb gibi ilimlere vakıf olduğunu, bu ilimler dışında başka ilimleri bilmediklerini ve bundan dolayı Kur'an'ın söz konusu ilimler dışında başka bir bilgiyi içermediğini beyan etmekte ve bu hususu aşacak yorumların Kur'an'ın anlaşılması noktasında problem teşkil ettiğine dikkat çekmektedir. Şatibî'nin bu yaklaşımına Hüseyin ez-Zehebî'nin de katıldığını ifade eden yazar, Zehebî'nin Kur'an dilinin özelliklerinin vahyin indiği ortamlarla ilişkisini dikkate aldığını, Kur'an'ın muhataplarının sahip olduğu dilsel anlayışlarının dışında farklı bir yaklaşımla, Kur'an'ın yorumlanmasının doğru olmadığı hususunu dile getirdiğini ifade etmektedir. Bunun yanında Zehebî'ye göre, Kur'an'ın çağlar üstü ve evrensel bir yönünün olması, modern bilimlerin dayandığı teorilerin başlangıcının ve sonunun olmaması gibi nedenler dikkate alındığında bilimsel tefsir ameliyesinin tutarlı bir yaklaşım olduğunu söylemek pek mümkün değildir (s. 45-50).

Yazar çalışmasının ikinci bölümünde, Kur'an'ın bilimsel yorumunu besleyen bazı sebepleri sekiz başlıkta ele almakta ve bunları detaylı olarak incelemektedir. İlk başlık altında dinî metinlerin anlatımından kaynaklı bazı sebeplerin, Kur'an'ın bilimsel açıdan tefsir edilmesine kapı araladığını vurgulayan yazar, ilk dönemlerden itibaren özellikle Kur'an metninin bağlamı dışında yorumlanması, Kur'an'da geçen bazı tasvirlerin Müslümanların algılarını etkilemesi ve buna ilişkin örneklerin oldukça fazla olmasının, bilimsel tefsir faaliyetine temel teşkil eden etkenler arasında olduğunu belirtmektedir. Bunun yanında yazar, Kur'an metninin bazı ifadelerinin muhatabın durumunu aşan ve ona yeni ufuklar kazandıracak bir hususiyete sahip olmasının, bilimsel yorumlamaya tesir eden nedenler arasında göstermekte ve Kur'an'ın Levh-iMahfuz'un bir örneği olarak telakki edilmesinin, Kur'an'ın bütün ilimleri muhtevi olması fikrini ön plana çıkarttığını, dolayısıyla bilimsel tefsir anlayışının buna bağlı olarak geliştiğini dile getirmektedir (s. 54-66). Bunun akabinde i'caz düşüncesinin bilimsel tefsir anlayışını desteklemesine temas eden yazar, i'caz fikrinin tarihî temellerine kısaca değinmekte, belli bir dönemden sonra Kur'an'ın sadece dil ve fesahat anlamında değil, her şeye

karşı bir üstünlüğü olduğu algısının pekiştiğini, özellikle son dönemlerde bilimsel gerçeklerin ortaya çıkarılmasında, Kur'an'ın icazî bir yöne sahip olduğu düşüncesinin ön plana çıktığını ve bunun bilimsel tefsir anlayışını beslediğini zikretmektedir (s. 66-78). Yazar, Kur'an'ın evrensel ve çağlar üstü olarak algılanmasının bilimsel tefsir anlayışının zuhurunda önemli bir rol oynadığını ifade ederken, bu algı sahiplerinin Kur'an'ı tarihî bağlamını dikkate almadan yorumlamaya çalışarak, Kur'an'da bilimsel gerçeklerin olmasını doğal karşıladıklarını beyan etmektedir (s. 78-95).

Bilimsel tefsir anlayışının gelişiminde rol oynayan sebepler arasında işarî yaklaşımların ve huruffilik düşüncesinin etkin olduğunu ifade eden yazar, işarî yorum anlayışında Kur'an'ın gizli birtakım anlamlarını bulma çabası ile, bilimsel yorum anlayışında ayetlerin arkasında yatan bazı gizli bilimsel gerçeklerin olduğunu ortaya çıkarma faaliyetinin benzerlik arz ettiğini, dolayısıyla işarî yorum düşüncesinin bilimsel tefsir algısını bazı açılardan belirlediğini söylemektedir (s. 95-101). Huruffilik düşüncesinin de bilimsel tefsiri beslediğine işaret eden yazar, huruffiliğin geçmişten bugüne geçirdiği aşamalara dikkat çekmekte, özellikle Kur'an'dan çıkarılan sayısal bazı hususların, bilimsel gerçekliklerle irtibatlandırılmasının, bilimsel tefsir anlayışını pek çok açıdan desteklediğine temas etmektedir (s. 102-113). Yazar, bilimsel tefsir anlayışını oluşturan bahse konu bu etkenlerin dışında, Batı'da meydana gelen bilimsel gelişmeler, akılcı ve pozitivist akımların ortaya çıkışı ve yabancı kültürlerin Kur'an'ın bilimsel yorumlanmasında önemli bir tesirinin bulunduğunu ifade etmektedir. Yazara göre, 18 ve 19. yüzyılda İslam dünyasının güç kaybetmeye başlamasıyla birlikte, Batı'nın bilimsel ve teknik alanda yakaladığı üstünlüğün, Müslümanları savunmacı bir anlayışa sevk ettiği ve bu anlayış doğrultusunda İslam'ın bilime karşı olmayıp bilakis Kur'an'ın bilimsel pek çok gerçeği içerisinde barındırdığı fikrinin modern dönemlerde yaygınlık kazandığı söylenebilir (s. 113-120). Ayrıca modern dönemde bilimsel gelişmelerin getirdiği pozitivism anlayışının İslam coğrafyasına girmesiyle birlikte, Kur'an'ın anlaşılması ve modern dünyaya aktarılması konusunda söz konusu anlayışın etkili olduğu ve bunun en bariz yansımasının Kur'an'ın bilimsel yorumlanmasında açığa çıktığını ifade etmek de mümkündür (s. 120-130). Bu hususların akabinde son olarak, yabancı kültürlerin bilimsel tefsir faaliyetine etkisini de irdeleyen yazar, özellikle son iki yüzyıl boyunca Batı hâkimiyeti altına giren bölgelerde, bilimsel tefsir anlayışının yaygınlık kazandığını belirtmekte ve bu yorum anlayışının söz konusu dış etkilere bağlı olarak ortaya çıktığını, bunun İslam dünyasının karşılaştığı kültürlerle başlayan ve gelişen bir süreç olduğunu vurgulamaktadır (s. 131-135).

Yazar, çalışmasının son bölümünde bilimsel yorumun imkanı ve sorunları başlığı altında, bilimsel tefsir faaliyetinin belli başlı sorunlarına temas ederek, bu tefsir anlayışının imkanı üzerinde tartışmaktadır. İlk olarak bilimsel yorumun Kur'an metninin bağlamı dikkate alınmadan yapıldığını ifade eden yazar, Kur'an'ın anlaşılması konusunda nüzul vasatını ve bağlamını bilmenin oldukça önemli ve gerekli olduğuna işaret ederek, bilimsel tefsiri ön plana çıkartan müfessirlerin bu konuda hassas davranmadıklarını, bundan dolayı Kur'an'ın bağlamını göz ardı etmelerinden dolayı, doğru anlamı yakalama hususunda bazı hatalara düştüklerini çeşitli örnekler vererek izah etmektedir (s. 135-150). Bunun yanında yazar, Arapça dilbilgisinin dikkate alınmamasının bilimsel tefsirin sorunları arasında zikrederken, bilimsel yorumu benimseyen pek çok müfessirin, Kur'an'da bilimsel gerçeklerin var olduğunu savunmak adına, özellikle Arap dilinin yapısına uymayan ve aşırıya giden birtakım dilbilimsel açıklamalara giriştiklerini ifade etmekte ve bunun bilimsel tefsir anlayışının problemlerinden biri olduğuna temas etmektedir (s. 151-156). Ayrıca Kur'an'ın nazil olduğu dönemdeki ilk muhatapların tasavvurları ile, din dili ve yorum bilimin kuralları esas alınmadan yapılan bilimsel tefsir anlayışının temelde bazı problemleri içerisinde barındırdığını söyleyen yazar, Kur'an dilinin ilk muhataplarının dünyalarına hitap ettiğini zikrederken, onların tasavvurlarını aşan yorumların, Kur'an'ın anlaşılması noktasında bazı sorunları beraberinde getireceğini ifade etmekte, Kur'an dilinin analitik değil, imanî ve ahlakî bir dile sahip olmasının, bilimsel tefsirin imkânını ciddi olarak tartışmalı hale getirdiğinin altını çizmektedir (s. 156-187). Yazar amaçlılık bağlamında, Kur'an ve bilimin sınırları ile aralarındaki ilişkiyi bazı açılardan irdelemekte, Kur'an'ın hedefinin insanın Allah'ı tanınması ve ona ibadet etmesini sağlamaya dönük olduğunu, bilimin ise dünyamızda yaşanan olaylar ve bunların sebep-sonuç ilişkisini araştırmaya yöneldiğini, dolayısıyla Kur'an ve bilimin temel hedefleri açısından birbirinden oldukça farklı olduğunu vurgulamaktadır (s. 187-196). İkinci bölümün son kısmında bilimsel yorumun imkânı ve sınırları meselesini tartışan yazar, bilimsel tefsir anlayışının pek çok açıdan problemleri içerisinde barındırır da, inananların genelde farklı amaç ve düşüncelerle Kur'an'ı yorumlama özelde ise bilimsel tefsir yapabilme hakkı bulunduğunu ancak bunun bazı keyfî çıkarımlara indirgenmemesi gerektiğini savunmaktadır. Yazara göre, bilimsel yorum ameliyesi yapılacak ise, mantıksal bir ilişki çerçevesinde olmaması Kur'an'ın amacına uygun düşmektedir. Zira Kur'an ifadeleri arasında mantıksal bir şeyler aramak, ilk muhataplarının tasavvurları ve Kur'an'ın oluşum süreci açısından çelişki arz edecektir. Bu bakımdan Kur'an'a inananların, kendi yorumlarının

nesnel olduğu hususunu savunmadıkları sürece, Kur'an'dan bazı anlamları ve yorumları çıkarması problemleri bir tavır olarak değerlendirilmemelidir (s. 196-200). Çalışmasının sonuç kısmında yazar, bahsi geçen konulara ilişkin genel bir değerlendirme yapmakta, bilimsel tefsir anlayışını benimseyenlerin, Kur'an'ın nüzul vasatını dikkate almaları ve yorumlamanın bazı kurallarına uymalarının, daha nesnel anlamlar ve evrensel birtakım mesajlara ulaşmaları açısından oldukça önem arz ettiğini ifade etmektedir (s. 201-209).

Sonuç olarak denilebilir ki, Kur'an'ın Bilimsel Yorumu isimli bu eserin, söz konusu alanda yapılmış oldukça nitelikli, doyurucu ve kapsayıcı bir araştırma olduğunu belirtmek gerekir. Bahse konu çalışmayı, Kur'an ve tefsir araştırmaları açısından, genelde Kur'an'ın yorumlanması özelde ise bilimsel yorumlamanın keyfiyeti üzerinde yapılacak çalışmalar için örneklik ve kaynaklık teşkil edebilecek önemli bir çalışma olarak değerlendirmek mümkün gözükmemektedir.